

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad N° 124.)

Zondag 4 Februari 1900. N° 1154.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de gesubscribeerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van het blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE. Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam.
Inzendingen, die later dan Donnerdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementenprijs: franco aan huis, per drie maanden / L20, voor het Buitenland per jaar / 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers aan het Bureau 10 Cent.
Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaren, Postdirecteuren enz. en aan het Bureau te Amsterdam.
Advertenties: van 1 tot 6 regels / L20, voor elke regel meer 30 Cent.
Aanvragen en vermelding van liefdegaven en Verslagen van verren. 12 Ct. p. regel.

Van de gemeene Gratie.

LAATSTE REEKS.

XIII.

KERK EN STAAT.

I.

Nu dan, gij koningen, handelt verstandiglijk; laat u tuchtigen, gij rechters der aarde. Dien den Heere met vrees, en verheugt u met beving.

Psalm 2: 10, 11.

Het verder indringen in de verhoudingen van het Staatswezen, gelijk deze door de Gemeene Gratie beheerscht worden, ligt niet op onze weg. De Gemeene Gratie reikt zoo ver als de Overheidstaak zich uitstrekt. Volledige aanwijzing van de werking der Gemeene Gratie, zou alzoo tot volledige uiteenzetting van de Staatsleer leiden. Dit nu hoort in ons blad niet thuis. Wat een blad, dat het pleit voor beginselen voert, te doen heeft, bepaalt er zich toe, om bij elk stuk uit ons menschelek leven de hoofdlijnen uit te stippelen, waarlangs de werking der Gemeene Gratie zich voortbeweegt, en hieraan is thans, voor zooveel het staatkundig leven betreft, voldaan.

Thans echter plaatst de beschouwing van het Staatsleven ons nog voor een geheel andersoortig vraagstuk. Behalve den Staat is ook de Kerk tot institutie gekomen, en de vraag is dus niet te ontwijken, welke naar Gods ordinarie de juiste verhouding is, waarin deze beide instituten tot elkander behooren te staan. Dit vraagstuk is en met het oog op de historie, en met het oog op onze tegenwoordige toestanden, en niet minder met het oog op de toekomst, van zoo hoog gewicht, dat principiele uiteenzetting ervan hier niet mag ontbreken. En dat te minder, naardien Art. 36 van de Gereformeerde belijdenis, waarin de beschouwing van de 16de eeuw ten deze is geformuleerd, gelijk genoegzaam bekend is, door schrijver dezes in zijn meest bekende volzin niet wordt beaamd. Intusschen is dusver door tegenstanders meer de aandacht gevestigd op zijn bestrijding van dezen eenen volzin, dan op hetgeen positief door hem daartegenover werd gesteld. Omdat de aanhangers der Fransche Revolutie tegen Art. 36 gekant zijn, achtte men te mogen onderstellen, dat hij derhalve in zake de verhouding tusschen Kerk en Staat niet de liberalist leier toe. En wel zagen enkele anderen iets nauwkeuriger toe, maar toch ook dezen zochten nog altoos meer houvast aan een enkele min gelukkige uitdrukking, die hem voor twintig en meer jaren ontvallen was, dan dat zij poogden zich rekenschap te geven van zijn wezenlijke bedoeling. Hier toe werkte tevens mede, dat hij nog nimmer aanleiding had gevonden, om zich in geordenden samenhang en eenigszins volledige over dit gewichtig punt uit te laten. Nu zich daartoe in de reeks dezer artikelen ongezoekt de gelegenheid aanbiedt, wensch ik hij daarom deze leemte aan te vullen. Iets wat hem het recht geeft, van zijn beoordeelaars te vergen, dat zij voortaan bij hun bestrijding uitsluitend naar deze nu volgende uiteenzetting verwijzen zullen.

Ter bevordering der duidelijkheid sta hier vooraf zijne meening over Art. 36 der Belijdenis. Gelijk in de eerste artikelen

van deze reeks reeds is uiteengezet, strekt Art. 36 niet om de positie der Kerk te bepalen, maar om uiteen te zetten wat de Gereformeerde Christenen omtrent de Overheid te belijden hebben. Dit blijkt uit drieërlei. Ten eerste daartoe, dat over de Kerk gehandeld wordt in Art. 27—33, dat daarna de art. 34 en 35 van de Sacramenten handelen, en dat daarop eerst Art. 36 volgt. De Sacramenten, die steeds en in de Dogmatiek onzer vaders, en in hun belijdenis, een afzonderlijk stuk vormen, scheiden alzoo de belijdenis omtrent de Kerk van die over de Overheid af. Ten tweede blijkt dit uit de dwalingen, die in Art. 36 verworpen worden. Die dwalingen bestaan niet in enig averechts voorgesteld leerstuk omtrent de Kerk, maar in den geest der Revolutie. Verworpen toch worden de dwalingen „der wederdoopers en van andere oproerige menschen, en in het gemeen van alle degenen, die de Overheden en magistraten verwerpen, en de Justitie omstooten willen, invoerende de gemeenschap der goederen, en verwarrende de eerbareheid, die God onder menschen gesteld heeft“. En ten derde blijkt dit uit het beleden en bekende doel van dit artikel. In Frankrijk en hier te lande ontstond bij de regeerders des lands sterke vooringenomenheid tegen hen die „van de Religie“ waren, omdat men hen verdacht van overeenstemming met de revolutionaire secten der dagen. Daartegen nu kwam men op, en ter weerlegging van dit geheel ongegrond vermoeden, beleden men alsmo, in wat zin door de Gereformeerden de Overheid als goddelijke instelling erkend werd. Wat er van de Kerk in staat, bedoelde alleen, de Overheid op het hart te drukken, dat zij de ware Christelijke Kerk, niet de valseke te eeren had, en dat deze, volgens Art. 27—31, niet was de pauselijke Hierarchie, maar die Kerk, die volgens de grondslagen van het Evangelie, hervormd, gezuiverd, of wil men gereformeerd was.

Ten tweede zij opgemerkt, dat de woorden uit Art. 36: „En hun ambt is, niet alleen acht te nemen en te waken over de Politie, maar ook de hand te houden aan den Heiligen Kerkedienst; om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst, om het rijk des antichrists te gronde te werpen, en het Koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen, het woord des Evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in zijn Woord gebiedt,“ niet mogen noch kunnen verstaan worden van de vrijlating der Kerk en van het haar verlenen van zedelijke steun, maar ongetwijfeld doelen op eene verplichting aan de Overheid opgelegd, om de ware Kerk desnoods met het zwaard te verdedigen. Dit blijkt ten eerste uit de woorden zelve: „Weren en uitroeien alle afgoderij en valschen godsdienst.“ De Overheid is een macht van Godswege, met afgeleide soevereiniteit over alle Staatsburgers bekleed, eene macht, die „het zwaard draagt“, en diensvolgens haar wil niet dwang, en desnoods met den sterken arm, doorzet. Wordt alzoo aan zulk een macht gezegd, dat ze iets moet „weren en uitroeien“, dan kan noch mag dit anders worden verstaan, dan in een „weren en uitroeien, desnoods met den sterken arm.“ Dit blijkt ten tweede uit de praktijk. Het in Art. 36 ten deze uitgedrukte gevoelen, was destijds schier aller gevoelen. Het was het gevoelen der Lutherischen, der Roomschen en der Gereformeerden. Dat nu de

Roomschen metterdaad het schavotteeren hieronder begrepen, vereischt voor wie het Martelaarsboek opslaat geen nader betoog. Dat de Lutherischen het zoo verstonden, bewijst het schavotteeren van de Calvinisten te Leipsig. En ook wat de Gereformeerden aangaat, is de betekenis van het doodvonnis van Michael Servet, vooral zoo men daarbij Calvin's tractaat over dat geding naleest, aan geen twijfel onderhevig. En ten derde is het overtuigend te bewijzen uit hetgeen over dat geschilpunt in de oudere dogmatische geschriften van Gereformeerde zijde te lezen staat. Zelfs zij, die in die dagen zelve de slachtoffers van dat stelsel dreigden te worden, dachten er desalniettemin niet aan, deze belijdenis in twijfel te trekken. Ook zij hielden staande dat de Overheid misdeed, doordien ze de valseke Kerk voor de ware aanzag, en de ware als secte vervolgd; maar daaraan dat de Overheid het recht en den plicht had, om „afgoderij en valschen godsdienst“ met het zwaard te weren en uit te roeien, twijfelden zij geen oogenblik. Geheel dit stelsel was niet een nieuwe vinding der Gereformeerden, maar het algemeen gevoelen van hun tijd, waartegen destijds slechts enkele stemmen in verzet kwamen. Het was de theorie van Rome, die eeuwenlang golden had, en waarvan men het verkeerde nog niet inzag. Men dreef met af met den stroom van het verleden, en men verdedigde het overgeleverd gevoelen met dezelfde bewijsgronden, waarmee het steeds beleden was. Men mag dus niet zeggen, dat onze vaders half gedachteloos dat Roomsche gevoelen eenvoudig hebben nagemaakt. Dit is zoo niet. Het was een overgeleverd gevoelen, dat ze zelve beaamden, bepleitten en breedvoerig verdedigden. Maar evenmin mag men dat gevoelen als iets specifiek gereformeers voorstellen, als iets dat zij nieuw gevonden en uit hun eigen beginselen afgeleid hadden. Integendeel, het is een theorie, een stelsel, een gevoelen, dat zij uit het algemeen bewustzijn dier dagen overnamen, en waarvan zij de strijdigheid met hun dieper liggende beginselen nog niet inzagen. Die strijdigheid met hun dieper liggende beginselen is eerst in de praktijk aan het licht gekomen, en door het Gereformeerde leven aan het licht gebracht. Immers niettegenstaande onze vaders Art. 36 eenstemmig, ook in dien harden volzin, beaamden, is Nederland de bakermat geworden, niet van geloofsvervolgung, maar van de conscientievrijheid. Van het schavot zijn ze op de plakaten, en van de plakaten tot een zelfs met die plakaten strijdige vrije practijk gekomen. Wie dan ook de geschiedenis van de vrijmaking van den geest met ernst bestudeert, kan het feit niet loochenen, dat de vrijheid van den geest haar opkomen dankt aan Nederland, Zwitserland en Engeland, juist de drie meer specifieke Gereformeerde landen. Toen de Fransche Revolutie eindelijk, uit heel andere gronden, den slagboom vallen deed, was het hout van dien slagboom juist in de Gereformeerde landen reeds het versterkt.

De practijk heeft alzoo aan de theorie van Art. 36 niet beantwoord. Dit echter geeft niemand het recht, om aan Art. 36 een andere uitlegging onder te schuiven, gelijk dit vooral in de laatste jaren van meer dan ééne zijde beproefd is. Wel was die poging niet onnatuurlijk. Kon ze toch gelukken, dan was het schoone doel bereikt,

dat men elk conflict met Art. 36 deed, en tevens de bedoeling der vaders in zachter licht stelde. Toch mag dit niet. De betekenis van een actestuk uit de 16de eeuw, mag niet worden uitgelegd naar onze hedendaagsche, geheel anders aangelegde begrippen, maar moet verklaard worden, gelijk de vaders ze zelve in hun eigen tijd, en in hun eigen geschriften, verklaarden. Elke andere uitlegging is oneerlijk, onoprecht, en doet aan de historie geweld aan. Wie zich aan zulk eene uitlegging waagt, toont eenvoudig dat hij de geschriften der vaders niet kent, ze niet las, veelmin bestudeerde. Zij toch hebben zich hierover zoo telkens en zoo in den breedte, en zoo tot in bijzonderheden uitgelaten, dat willens blind moet zijn, wie, met deze geschriften voor oogen, zich aan zulk een uitlegging van het door hen ontworpen Art. 36 waagt. De interpretatie van Art. 36 naar hedendaagsche, van Calvin en Guido de Bès c. s. geheel afwijkende begrippen, lost den historischen transcendenten inhoud der belijdenis eenvoudig op in een subjectief, evolutionair proces, en leidt, wat nog veel erger is, consequent op alle artikelen van onze Belijdenis toegepast, tot algeheele verloochening van ons Christelijk geloof.

Voor dit laatste vragen we zeer bijzonderlijk de aandacht van hen, onder deze losse uitleggers, die en logisch leeren denken, en voornamelijk aan het Christelijk geloof waarde hechten.

Het spreekt toch van zelf, dat de methode van uitlegging die zij op Art. 36 toepassen, zich aandient als een algemeene methode van uitlegging voor alle 37 artikelen. Men kan niet bij Art. 36 een methode aanwenden, die men bij Art. 37 of 35 verwerpt. Is de methode van uitlegging, die zij bij Art. 36 toepassen, juist en geoorloofd, dan moet diezelfde methode ook op alle overige artikelen van toepassing zijn. Waarin nu bestaat die methode? Hierin, dat men, om den zin en de betekenis van de woorden van zulk een artikel te vinden, niet vraagt: Wat hebben de vaders, blijkens hun overige verklaringen hiermede bedoeld? maar omgekeerd: Hoe zijn die woorden zoo uit te leggen, dat ons gevoelen er door gedekt wordt? Men beschouwt de woorden van zulk een artikel dan als een gemeen goed van alle eeuwen, en elke eeuw kan er dan haar gevoelen in belijden, mits de bevestigende woorden zich maar zoo rekken en vervormen laten, dat ook derzulk gevoelen er, met wat goeden wil, in te lezen zij. Men kent daardoor aan zulke woorden, wat we noemden: een evolutionair proces, toe. D. w. z. het zijn dan woorden, wier zin en betekenis niet vaststaat, maar gaandeweg zich wijzigt en verloopt. Ze betekenen in de eeuw van hun opstelling dit, en in de eeuw die daarop volgde iets anders, en zoo ook weer iets anders in onze eeuw. Een soort van evolutionaire uitlegging die vooral onder Juristen, bij het uitleggen van wetsartikelen, niet ongewoon is. Men zou het nu zelf wel anders en beter zeggen, maar nu het er eenmaal zoo staat, behelpt men zich met de gebrekkige uitdrukking, en schuift er zijn eigen gevoelen onder. Is zoo niet zelfs de meening verkondigd, dat de Overheid aan de bedoeling van dit Art. 36 reeds voldoet, indien ze b. v. op een oorlogsschip een zending uit Batavia liet overbrengen naar een afgelegen eiland van onzen archipel?

Doch zij het zoo, laat men een oogenblik aannemen, dat deze methode van uitlegging de ware is, dan volgt er ook uit, dat precies dezelfde methode evenzoo door een ander mag worden toegepast op wat onze Belijdenis zegt van de Heilige Schrift, van den Drieëenigen God, van den Christus, van de Rechvaardigmaking enz. En wat geschiedt er dan? Dan komen de Modernen, de Ethischen, de jongere Ethischen, de Ritschlianen enz., en zeggen u, dat ze omtrent deze punten wel lang niet meer belijden, wat onze vaders beleden, maar dat het desniettemin voor hen geen het minste bezwaar oplevert, om bij de aloude Belijdenis te blijven. En zoo zag men dan ook dat zelfs mannen als Scholten en Kuonen nog de drie Formulieren van Eenigheid onverteelden. Wat zou er hen ook volgens die methode in verhinderd hebben? Ge bindt u dan immers niet meer aan de letter, ge bindt u niet aan wat de vaders, blijkens hun geschriften, met die woorden bedoelden. Ge vraagt u alleen af, of ge aan de woorden, die er staan, niet zulk een duiding kunt geven, dat uw gevoelen er mee door kan. Zoo vat ge dan de Belijdenis op, en alzoo opgevat, verklaart ge tegen de Belijdenis geen enkel graven te hebben, ook al weet ge zeer wel, dat het geheele Christelijk geloof der Vaders door u verworpen en bestreden wordt. Alles wordt dan vlottend. Er is niets vast meer in zijn vorm. De woorden zijn vlottend, de zin van de taal is vlottend, de begrippen zijn vlottend. En ge speelt met de Belijdenis naar uw vlottende wilkeur.

Dit geheele bedrijf nu moet daarom door een ieder die goede trouw en eerlijkheid liefheeft, zoo beslist en onvoorwaardelijk worden tegengestaan, omdat geheel deze methode is uitgedacht om de Gemeente te misleiden, en nog nimmer tot iets anders heeft gestrekt. Waartoe geeft men zich toch de moeite, om door zoo onhistorische, puur subjectieve, en geheel vlottende uitlegging, zijn geheel afwijkend gevoelen met den tekst der Belijdenis te dekken? Natuurlijk niet uit wetenschappelijke aandrift. Noch ook in den regel om voor zichzelf zich homogeen met de vaders te gevoelen. Neen, het doorzichtige doel van zulk bedrijf is meestal, om in schijn een conflict te vermijden met de Gemeente, die aan de Belijdenis gehecht is. Men wilde bij de Gemeente den indruk geven, dat men nog even als zij bij die Belijdenis bleef. Men trachtte dan de voorstelling ingang te doen vinden, dat men niet zoo boos is als die anderen, die tegen deze of gene uitdrukking, door hun conscientie gedrongen, in verzet kwamen, maar dat men, heel anders, met de Gemeente in het verzet tegen zulke afwijkers en nieuwigheidszoekers deelt. De aandrift is dan geen andere, dan een jacht op onwaarschijnlijke en op schijn zich grondende populariteit. En dit nu is een motief, dat onder mannen van wetenschap en onder mannen van ernst, niet mag gelden, maar met open vizier moet worden tegengestaan. Wie zegt: Ik ben het met Art. 36, ook in den bekenden volzin van het „weren en uitroeien van afgoderij en valsche Godsdienst“, eens, moet dan ook den moed bezitten, om evenals de vaders tegen het toelaten van de Mis in openbare godsdiensttoefening te veld te trekken, want onze Heidelbergse zegt uitdrukkelijk, dat in de bediening van de Mis „een vervloekte

De kerk van Christus en de armen of ongelukkigen.

V.

De tijdgenoot van Basilus den Grooten, Ephrem, die het leven in afzondering had gesteld boven de bisschoppelijke waardigheid, verliet zijn schuilplaats, toen hongersnood en epidemie Edessa teisterden; hij deed een beroep op de weldadigheid van de meer bemiddelde leden der kerk; door hunne gaven gesteund, opende hij een gasthuis in de stad; de armen, die er toe in staat waren, maande hij aan, om onder zijne leiding hunne kranke broeders te dienen, en beoehde den een op die wijze voor den hongerdood terwijl hij den ander zoo doende te hulp kwam in hun lijden. Veel zouden wij nu nog kunnen zeggen van die liefdadigheid van mannen als Chrysostomus, Augustinus, Ambrosius e. a. maar 't is niet noodig; zij is bekend genoeg. Woord en voorbeeld paarden zij in dezen samen; vandaar hun invloed. Slechts een enkel woord voegen wij hierbij over Paulus van Nola en Hilarius van Arles, die hunne aanzienlijke goederen verkochten ten behoeve der armen; over Martinus van Tours, die zijne priesterlijke kleederen onder de armen uitdeelde; over den bisschop Exuperus van Toulouse, die het brood en den wijn van het Avondmaal in manden en glazen bergde om met de kostbaarste vaten de armen te helpen, terwijl hij zelf honger leed.

Deze heerlijke voorbeelden van de voorgangers der ge-

meente werden gevolgd door gemeentelieden, die de liefde van Jezus Christus droeg. Toen de Romeinse wereld ten ondergang neigde, waren er in de aanzienlijkste standen christenen, zoo mannen als vrouwen, die met hun gezinnen in eenvoudigheid leefden, om meer weldaden aan anderen te kunnen bewijzen. Pammachus o. a., die proconsul geweest is, deelde zijn groot fortuin in aalmoezen uit en wille, dat zijn huis zou beschouwd worden als een Gods-huis, dat voor alle armen openstond. Nebridus, de zoon van den bevelhebber der lijfwacht van het Oostersche Keizerrijk en van een zuster van Theodosius (des keizers) gemalin, gebruikte zijn positie aan het hof, om de verdrukten te beschermen en schonk zijn inkomen ter hulpe van armen en tot het loskopen van gevangenen. Petrus de tolgaarder uit den tijd van Justinianus verzoonde de hardvochtigheid, die hij, in de uitoefening van zijn ambt, jegens armen had betoond, door zich ten hunnen behoeve aan een slavenhandelaar te verkoopen. Men zou deze voorbeelden met duizenden kunnen vermenigvuldigen. De aangehaalde zijn genoeg om te bewijzen, wat de Geest van Christus had bewerkt onder hen, die vroeger zelfzuchtige heidenen of wereldlienaars geweest, maar nu onderdanen van het koninkrijk Gods, die de barmhartigheid dreef tot liefdebetoen, geworden waren.

Dat alle ellendigen, zonder onderscheid, voorwerpen der Christelijke barmhartigheid moest zijn, sprak voor de geloovigen der eerste eeuwen van zelf. Toch waren er, voor wie dezen eene bijzondere voorliefde hadden. Onder die noemen wij in de eerste plaats de wezen en weduwen. De oude heidenwereld heeft ter nauwermond eenig medelijden gevoeld voor de weduwe, van haren man beroofd, haren natuurlijke steun miste, en voor de wezen, die, van hunne ouders verlaten, hulpeloos in het midden der wereld stonden. Maar de gemeente van

Christus ontfermde zich vóór alles over hen, omdat zij in zorgvoller omstandigheden verkeerden dan degenen, die met stofelijke of tijdelijke hulp te helpen waren. Zij moesten, volgens een der voorschriften van dien tijd, geld in Jezus' kerk, een verheven plaats in den tempel innemen. Weinig voorschriften zijn vaker en dringender herhaald dan die om te zorgen voor wezen en weduwen en zich hunne bescherming aan te trekken. Gedurende den tijd der vervolgingen kwam bij deze algemeene dringenden nog eene bijzondere, en wel deze, dat de man en de ouders den marteldood moediger zouden kunnen dragen, als zij wisten, dat degenen, die zij liefhadden, niet verlaten zouden worden. De geloovigen, die wezen in hunne gezinnen opnamen, werden vermaand ze met hunne eigene kinderen te doen huwen liever dan met andere, opdat zij gemakkelijker een nieuw gezin zouden kunnen vormen. In de eerste plaats werden presbyters en bisschoppen geroepen zich de weduwen en wezen aan te trekken; zij moesten ze onderhouden uit de fondsen der kerk of de opbrengst der collecten. De bisschop zorgde, dat de kinderen, die hunne ouders misten, opgevoed werden in het Christelijke geloof en onderricht in nuttige ambachten, opdat zij eenmaal voor hun levensonderhoud zouden kunnen zorgen of fatsoenlijk trouwen, zonder lang ten laste der kerken te blijven. Hij nam de verdelgung op zich van de weduwen en wezen, die vermoed waren; hij beschermde ze of tegen aanmatigingen hunner families of tegen machtige tegenstanders, die hunne rechten trachtten te krenken. „Uw dienst“, zeide Ambrosius tot de geestelijken, „zal schitteren in helderen glans, als door uw toedoen een hoogegeplaat man wordt belet een weduwe of wees te verdrukken, als gij doet zien, dat de bevelen van uwen God u meer waard zijn dan de gunst van menschen.“

Om ze te bemoeiden, roept hij hun in herinnering den strijd dien hij zelf met den keizer gehad heeft om het hem toevertrouwd goed van weduwen te verdedigen. De monniken moesten in de kloosters de arme wezen opnemen, ze voeden, ze gratis opvoeden, omdat zij kinderen waren, die allen broeders gemeen waren. „Sinds de vierde eeuw maakt de geschiedenis (dan ook) van vele nieuwe inrichtingen gewag, van afzonderlijke armen- en krankengestichten zoo wel in de steden als op het land, gestichten voor wezen, voor vondelingen en vreemdelingen.“ Bisschop Eusebius van Cysicus heeft, naar men verhaalt, uit de ruinen van heidensche tempels godshuizen voor arme weduwen opgericht. „Was de zorg voor de oprichting zulker gestichten voornamelijk aan de bisschoppen toevertrouwd, velen hunner betoonden zich daartoe zeer gereed, inzonderheid Basilus de Groot, die wel niet de eerste, maar toch de beroemdste daarin, aan anderen een heerlijk voorbeeld gaf en een armehuis bouwde, dat nog ten tijde van Sozomenus een grooten naam had. In het oosten stonden aan het hoofd van zulke inrichtingen, onder den bisschop, afzonderlijke geestelijken, waarvan althans in een beuht der vaders te Chalcedon melding gemaakt wordt. Het was gewiselijk dezer zaak opricht te houden en orde, en ook aan de verzorging der zielen te arbeiden.“ In de westersche kerk schijnen ten tijde van Hieronymus zulke blijvende werken der Christelijke liefde niet zelden door gemeentelieden te zijn volbracht. De schrijver althans wist, dat zijn vriend Pammachus een gasthuis voor vreemdelingen had opgericht en Fabiola, eene vrome en deftige vrouw, een ander voor kranken.“

DE GAAY FORTMAN.